

Maria Skubiszewska

(31 marca 1930 – 13 kwietnia 2011)

Maria Skubiszewska była związana z Muzeum Narodowym w Warszawie przez dwadzieścia cztery lata. Tu zostawiła niezatarty ślad swojej pracy i osobowości.

Rodzina

Urodziła się 31 marca 1930 w Suchodołach (pow. Krasnystaw, woj. lubelskie), jako córka Wojciecha Michalskiego, właściciela majątku Suchodoły i Róży Ksawery z domu Deskur, właścicielki majątku Ostrów, koło Klimontowa w Kieleckiem. Wychowała się w domu o wielopokoleniowych tradycjach patriotycznych. Pradziadowie z obu stron walczyli w powstaniach, ponosząc surowe tego konsekwencje: Felicjan Michalski (1788–1865), podpułkownik wojsk Księstwa Warszawskiego, w powstaniu listopadowym odniósł rany i spędził jeden rok w niewoli rosyjskiej. Andrzej Deskur (1825–1903), pradziadek ze strony matki, za udział w próbie wzniecenia powstania w zaborze rosyjskim w roku 1846, został zesłany na Sybir, skąd wrócił po dziesięciu latach; zaś po powstaniu styczniowym spędził trzy lata na Uralu (1864–1867).

Szczęśliwe i spokojne dzieciństwo Marii w rodzinnym dworze pośród czwórki rodzeństwa w dramatyczny sposób przerwał wybuch wojny we wrześniu 1939 roku z szeregiem bezpośrednio doświadczanych, głęboko traumatycznych wydarzeń. Bitwa z Niemcami wokół domostwa i pacyfikacja wsi, wkroczenie bolszewików i konieczność ucieczki ojca, grabież dworu i deportacja matki (na szczęście ocalałej dzięki brawurowej ucieczce z pociągu), potem okupacja niemiecka tej części Lubelszczyzny, ze scenami mordów na Żydach, które widziała na własne oczy – to wszystko doświadczenia zbyt ciężkie nie tylko dla dziewięcioletniego dziecka.

Formacja

W 1944 roku, po ponownym wkroczeniu Armii Czerwonej, rodzina zmuszona została rozstać się z ukochanym domem. Po wyjeździe z Suchodołów w lipcu i po rocznym pobycie w Ostrowie na kielecczyźnie, Maria zamieszkała z rodzicami, siostrą i trzema braćmi w Krakowie. Tam też dokonała się intelektualna i duchowa formacja młodej Marii. W maju 1948 roku ukończyła liceum sióstr urszulanek w Krakowie, w którym wykładał m.in. wybitny ksiądz Józef Rozwadowski, późniejszy biskup łódzki. Trudną do zaakceptowania nową rzeczywistość łagodziło środowisko rodziny, przyjaciół, przedwojennych wykładowców i samo królewskie miasto Kraków, które – jak pisała we wspomnieniach – „nie poddawało się terrorowi importowanej ideologii, lecz w swych pięknych ramach architektonicznych spokojnie pielęgnowało własny, na wspaniałej tradycji wsparty, dawny styl życia i intelektualną duszę”¹. Studia na wydziale historii sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego latach 1948–1952 upłynęły w podobnej atmosferze i w duchu wewnętrznego oporu wobec polityki zniewolenia. Stopień

¹ Wspomnienia te były przez Marię Skubiszewską spisywane pod koniec życia i nie zostały opublikowane. Ich fragmenty odczytał Piotr Skubiszewski podczas pogrzebu żony.

magistra uzyskała obroniwszy pracę zatytułowaną *Człowiek w malarstwie weneckim XV wieku*, napisaną pod kierunkiem profesora Wojśława Molè.

Praca

Bezpośrednio przed ukończeniem studiów, w latach 1951–1952, Maria pracowała w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego, w Stacji Wykopaliskowej na Wawelu, gdzie m.in. brała udział w badaniach archeologicznych mających na celu odsłonięcie fragmentów katedry romańskiej z czasów Władysława Hermana. W okresie od 1 września 1952 do 31 grudnia 1960 roku była zatrudniona w Państwowych Zbiorach Sztuki na Wawelu. Najpierw – w Dziale Oświatowym jako instruktor, a następnie, od 14 stycznia 1956 – w Dziale Malarstwa i Rzeźby, jako asystent muzealny i od 1 października 1958, jako adiunkt; po przeniesieniu do pracy muzealnej, dyrektor Państwowych Zbiorów Sztuki, prof. Jerzy Szablowski i kurator działu, dr Anna Bocheńska, powierzyli jej przygotowanie katalogu przechowywanych na Zamku Królewskim zbiorów malarstwa włoskiego, co w sposób zasadniczy wpłynęło na dalszy kierunek jej głównych zainteresowań naukowych.

W okresie pracy w Państwowych Zbiorach Sztuki na Wawelu, w roku 1956 została przez profesora Szablowskiego przyjęta do zespołu, który pod jego kierunkiem przygotowywał tom w serii Katalog Zabytków Sztuki w Polsce poświęcony zabytkom wzgórza wawelskiego². W ramach pracy tego zespołu otrzymała zadanie zinwentaryzowania gotyckich kaplic i rzeźby oraz grobów królewskich w katedrze. Zaowocowało to jej zainteresowaniem rzeźbą nagrobną i rozpoczęciem badań nad nagrobkiem króla Kazimierza Jagiellończyka, którego ikonografia stała się później przedmiotem pracy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem profesora Lecha Kalinowskiego i obronionej na Uniwersytecie Jagiellońskim 30 stycznia 1969 roku. Wychodząc od najnowszych wówczas tendencji badań ikonograficznych Erwina Panofskiego – oraz od zaproponowanego przez niego w książce o rzeźbie nagrobnej podziału ikonografii sepulkralnej na odnoszącą się do przeszłości (*retrospective*) i przyszłości (*prospective*) – Autorka wprowadziła trzeci element, czyli samej śmierci jako najważniejszego momentu przejścia z życia doczesnego do wiecznego. Odkrywca interpretacja całkowicie odosobnionego w sztuce nagrobnej przedstawienia w medalionie na piersiach króla rodzącej Matki Ziemi jako symbolu została najpierw opublikowana w języku angielskim³, zanim wydano po polsku całą dysertację⁴. Obraz ziemi jako matki umierających, a idei śmierci jako narodzin do nowego – wiecznego – życia, poparte argumentami z pism autorów antycznych i wczesnochrześcijańskich, stały się punktem kulminacyjnym niezwykle spójnego i czytelnego, a przy tym fascynującego, dyskursu o ikonografii późnośredniowiecznego arcydzieła Wita Stwosza (Veita Stossa). Ikonografii, która z jednej strony odzwierciedla idee humanistyczne o widocznej inspiracji Filipa Kallimacha, z drugiej zaś przesycona jest głęboko teologiczną myślą szerzoną ówczesnie w licznych wydaniach moralizatorskich tekstów na temat *ars moriendi*. Praca ta, będąca wybitnym dziełem naukowym, stanowi równocześnie autentyczny wyraz humanistycznego i chrześcijańskiego światopoglądu, któremu Autorka była wierna przez całe życie.

² Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 1, *Wawel*, praca zbiorowa pod kierunkiem i redakcją Jerzego Szablowskiego, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Warszawa 1965.

³ Maria Skubiszewska, *Death as Birth. The Symbol on the Tomb of a King of Poland*, „Journal of the British Archaeological Association” 1973, third series, vol. 36, s. 43–51.

⁴ Eadem, *Program ikonograficzny nagrobka Kazimierza Jagiellończyka w katedrze wawelskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu” 1978, t. 4, s. 117–214.

Po zawarciu związku małżeńskiego z Piotrem Skubiszewskim w 1960 roku, Maria zamieszkała w Poznaniu, gdzie od 2 czerwca 1961 do 31 grudnia 1964 była zatrudniona na stanowisku adiunkta w tamtejszym Muzeum Narodowym w Dziale Malarstwa Obcego i gdzie – podobnie jak w Krakowie – pracowała nad zbiorami malarstwa włoskiego. Następnie, po przeniesieniu się wraz z mężem z Poznania do Warszawy, 2 stycznia 1965 roku rozpoczęła pracę w Muzeum Narodowym w Warszawie, gdzie w Galerii Sztuki Obcej zajmowała kolejno stanowiska adiunkta i kustosa (z przerwą w latach 1985–1989), a od 15 stycznia 1990 do przejścia na emeryturę 1 czerwca 1994 roku – kierowała tą galerią na stanowisku kuratora.

W Muzeum Narodowym w Warszawie Maria Skubiszewska także zajmowała się kolekcją malarstwa włoskiego i opracowała, wspólnie z Janem Białostockim oraz z kierowanym przez niego zespołem, a także zredagowała, pierwszy kompletny naukowy katalog przechowywanych w muzeum zbiorów malarstwa francuskiego, niderlandzkiego i włoskiego do końca XVI wieku⁵. Był to w zasadzie trzeci po wawelskim⁶ i poznańskim (opublikowanym dopiero w 1995 r.)⁷ z serii fundamentalnych katalogów rozumowanych największych w Polsce zbiorów malarstwa włoskiego, owoc niezwykle rzetelnej pracy w kolejnych muzeach. Opracowania te stanowią prawdziwy wzorzec katalogu *raisonné*, są przykładem ścisłości myślenia naukowego, a zarazem nadzwyczaj rzetelnego warsztatu historyka sztuki, dążącego do zebrania pełnej dokumentacji dotyczącej badanego dzieła. Klarownie prowadzony wywód obejmuje pełną dyskusję atrybucyjną i wyczerpująco opisaną ikonografię dzieła w sposób rzeczowy i z uderzającą dyscypliną słowa, językiem żywym i wolnym od zbędnych ozdobników. Opracowane w ten sposób zasoby malarstwa włoskiego do 1600 roku w publicznych zbiorach polskich długo jeszcze będą stanowić podstawowy punkt odniesienia dla przyszłych pokoleń badaczy.

Swą głęboką wiedzę i znawstwo w tej dziedzinie Maria pogłębiała też dzięki licznym podróżom naukowym do Italii. Odbływały się one często, choć nie wyłącznie, w ramach stypendiów ufundowanych przez różne instytucje, np. Istituto della Enciclopedia Italiana w Rzymie, Fundację Lanckorońskich w Rzymie, École des hautes études en sciences sociales w Paryżu i Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie.

W Rzymie Maria znajdowała zawsze oparcie w Istituto Storico Polacco i osobach jego założycieli, profesor Karolinie Lanckorońskiej i księdzu Walerianie Meysztowiczu. Przyjaźń ta trwała całe życie. Profesor Lanckorońska powierzyła Marii opracowanie zespołu obrazów włoskich z Galerii Lanckorońskich, które w 1996 roku hojnie ofiarowała Zamkowi Królewskiemu na Wawelu. Napisany wspólnie z Kazimierzem Kuczmanem katalog, który został opublikowany w 2008 roku, a więc sześć lat po śmierci donatorki, był ostatnim z serii ważnych opracowań zbiorów malarstwa włoskiego autorstwa Marii Skubiszewskiej⁸. Stał się zarazem pięknym i godnym podsumowaniem wieloletniej przyjaźni z ostatnią przedstawicielką wielkiego rodu Lanckorońskich. Oficjalnym wyrazem wdzięczności i hołdu była zorganizowana wcześniej

⁵ *Malarstwo francuskie, niderlandzkie, włoskie do 1600*, katalog zbiorów opracowali Jan Białostocki i Maria Skubiszewska przy współpracy zespołu, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1979. Muzeum Narodowe w Warszawie. Galeria Malarstwa Obcego.

⁶ Maria Skubiszewska, *Malarstwo włoskie w zbiorach wawelskich*, kat. zbiorów, Państwowe Zbiory Sztuki, Kraków 1973.

⁷ Eadem, *Malarstwo włoskie do 1600*, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Poznań 1995. Katalog Zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu, t. 4.

⁸ Maria Skubiszewska, Kazimierz Kuczman, *Obrazy z kolekcji Lanckorońskich z wieków XIV–XVI w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu*, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 2008.

przez zespół Zamku Wawelskiego wystawa „Donatorce – w hołdzie”, w której Maria również uczestniczyła⁹.

Maria poznała wszystkie najważniejsze europejskie muzea i galerie z liczącymi się zbiorami malarstwa włoskiego; w niektórych z nich, np. w Ermitażu, mogła prowadzić studia nad zasobami magazynowymi. Prace badawcze prowadziła w Biblioteca Hertziana w Rzymie, Kunsthistorisches Institut we Florencji i Kunstbibliothek w Berlinie. Współpracowała z wieloma historykami sztuki, zasięgając ich opinii w sprawach atrybucji. Byli to m.in. Roseline Bacou, kurator rysunków w Luwrze, Rodolfo Pallucchini, największy w tamtych latach autorytet w dziedzinie malarstwa weneckiego, Francesco Santi, dyrektor Galleria Nazionale dell'Umbria w Perugii, Federico Zeri, wybitny znawca malarstwa włoskiego, Jurij Kuzniecowa, kurator malarstwa i rysunku w Ermitażu i Michel Laclotte, kurator malarstwa Luwru, potem dyrektor tego muzeum. Z niektórymi z nich, z Bacou, Palluccinim i Laclottem, łączyły ją więzy przyjaźni. Laclotte pisał o Marii w niezwykle ciepłym, a zarazem pełnym szacunku tonie w swych wspomnieniach¹⁰.

Owocem wysoce profesjonalnego warsztatu pracy i wielkiego znawstwa Marii Skubiszewskiej w dziedzinie malarstwa włoskiego obok katalogów rozumowanych było też autorstwo kilkudziesięciu artykułów naukowych oraz książka *Malarstwo Italii w latach 1250–1400*¹¹. Warto również przywołać w tym miejscu artykuł o dwóch cennych obrazach malarza Franciabigio w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie¹², przedstawiający zupełnie nową atrybucję, która weszła do literatury światowej. Książka zaś do tej pory stanowi podstawowy podręcznik uniwersytecki, będąc równocześnie fascynującą lekturą dla każdego miłośnika wczesnego malarstwa włoskiego z niezmiernie jasną i ciekawą narracją o jego początkach, rozwoju, szczytowych osiągnięciach w warsztacie Giotta oraz w twórczości artystów działających w Sienie, po okres schyłkowy, który nastąpił po Czarnej Śmierci w 1348 roku. Głęboka analiza bardzo licznych dzieł i kierunków artystycznych na tle historycznym, społecznym i ekonomicznym prezentuje – znaną z pozostałej twórczości naukowej Autorki – umiejętność łączenia wielkiego znawstwa badanej materii z logiką wywodu i znakomitą dyscypliną sformułowań. Marzyłoby się drugie wydanie tej książki w nowoczesnej szacie graficznej i aktualnymi ilustracjami w kolorze!

Podczas pracy w Muzeum Narodowym w Warszawie, w latach 1967–1973 Maria Skubiszewska była sekretarzem redakcji „Bulletin du Musée National de Varsovie”, jedyne wówczas w Polsce czasopisma obcojęzycznego z historii sztuki, założonego w roku 1960 przez Jana Białostockiego i do śmierci przezeń kierowanego.

W latach 1981–1989 Maria przebywała z mężem we Francji. Po powrocie do Polski i do Muzeum Narodowego w Warszawie, przez cztery lata była kuratorem Zbiorów Nowożytnego Malarstwa Obcego. W tym okresie bezpośrednio po transformacji politycznej prowadziła trudne sprawy własnościowe dotyczące depozytów złożonych przed wybuchem wojny przez

⁹ Maria Skubiszewska, *Obrazy włoskie z daru Lanckorońskich [w:] Donatorce – w hołdzie. Katalog wystawy odnowionych obrazów i rodzinnych pamiątek z daru Karoliny Lanckorońskiej. Zamek Królewski na Wawelu, sierpień–październik 1998. To the Donor in Homage. A Catalogue of Restored Paintings and Family Mementoes from Karolina Lanckorońska's Donation*, red. Kazimierz Kuczman, Jerzy T. Petrus, Maria Podlódowska-Reklewska, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 1998, s. 23–27. O malarstwie włoskim w tej publikacji pisał również Kazimierz Kuczman, który był jednocześnie komisarzem wystawy.

¹⁰ Michel Laclotte, *Histoires de musées. Souvenir d'un conservateur*, Éditions Scala, Paris 2003, s. 193–194.

¹¹ Maria Skubiszewska, *Malarstwo Italii w latach 1250–1400*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Auriga Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1980. *Malarstwo Europejskie w Średniowieczu*, t. 4.

¹² Eadem, *Franciabigio's two tondi with Annunciation*, „Bulletin du Musée National de Varsovie” 1975, XVI, n° 3, s. 84–96.

liczne rodziny arystokratyczne. Przewodniczyła też pracom zespołu przy powstawaniu przewodnika po zbiorach muzeum¹³.

Człowiek

Maria Skubiszewska była piękną kobietą. Jej szlachetna uroda zdawała się odzwierciedlać zasady, jakimi kierowała się w życiu. Wobec młodszych kolegów zachowywała postawę, którą można by określić postawą starszej siostry. Stymulujący, kontrolujący (w młodych niekiedy wzbudzający opór), ale i promujący stosunek wynikał na pierwszym miejscu z troski o rozwój i zawsze łączył się z zachętą do intensywnej pracy nad doktoratem, do pogłębiania wiedzy. Maria chciała i aktywnie dążyła do tego, by młodych wprowadzać w świat i arkana zawodowe wysokich lotów. Wielu osobom (w tym piszącej te słowa) nie tylko zachętą, ale i bezpośrednim działaniem dopomogła przy studyjnych wyjazdach za granicę, do Londynu czy Rzymu.

Maria i Piotr kochali morze. Dzięki więzom przyjaźni łączącym ich z księdzem Januszem Pasierbem corocznie gościli w średniowiecznym klasztorze sióstr benedyktynek w Żarnowcu na Pomorzu. Skupiały się tam elity humanistyczne Krakowa i Warszawy. Niezapomnianą atmosferę tych pobytów i ludzi ją tworzących Maria po latach opisała pięknie w eseju *Wakacje w Żarnowcu* w tomie upamiętniającym sylwetkę księdza Pasierba¹⁴.

¹³ *Muzeum Narodowe w Warszawie. Przewodnik po galeriach stałych i zbiorach studyjnych*, red. Katarzyna Murawska-Muthesius, Dorota Folga-Januszewska, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1998.

¹⁴ Maria Skubiszewska, *Wakacje w Żarnowcu* [w:] *Wstępujący na wzgórze. Wspomnienia o ks. Januszu St. Pasierbie*, red. Maria Wilczek, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 1996, s. 110–117.

Nie sposób pominąć rozdziału ukazującego społeczną i patriotyczną wrażliwość Marii. Kiedy w Polsce narodziła się „Solidarność”, od razu zaangażowała się w działalność na rzecz tego wielkiego ruchu. Doprowadziła do powstania Komisji Zakładowej w Muzeum Narodowym w Warszawie. Była to pierwsza zawiązana ówczesnie komisja w instytucji muzealnej w Polsce. W dniu 2 września 1980 roku została wybrana przez pracowników muzeum delegatem do Komisji Krajowej w Gdańsku i następnego dnia dokonała tam rejestracji Komisji Zakładowej Muzeum Narodowego w Warszawie. Trzy dni później, 5 września, została wybrana pierwszą przewodniczącą NSZZ „Solidarność” przy Muzeum Narodowym w Warszawie. Z funkcji przewodniczącej Komisji Zakładowej ustąpiła 15 stycznia 1981 roku, ale jeszcze przez pewien czas – w czasie nieobecności w muzeum swego następcy, profesora Włodzimierza Godlewskiego – nadal prowadziła sprawy Związku i zorganizowała wizytę Lecha Wałęsy w Muzeum Narodowym, która miała miejsce 28 lutego 1981 roku.

Podczas kilkuletniego pobytu we Francji w okresie bezpośrednio po zniesieniu stanu wojennego Maria pozostawała w głębokiej więzi duchowej z krajem. W swoim nowym środowisku uniwersyteckim w Poitiers, gdzie profesor Skubiszewski podjął obowiązki wykładowcy, Maria i Piotr zachęcali swoich przyjaciół i znajomych do gestów solidarności z Polakami i materialnej pomocy. Do kolegów z muzeum zaczęły napływać przesyłki od nieznajomych francuskich korespondentów... Żywa do dziś jest pamięć o wzruszająco regularnych paczkach z kawą, herbatą i innymi delikatesami w owym strasznym czasie politycznej i ekonomicznej posuchy.

Gdy Maria Skubiszewska odchodziła na emeryturę w czerwcu 1994 roku, ze swoimi kolegami i współpracownikami pożegnała się w iście wysokim stylu, zapraszając całe grono (z osobami towarzyszącymi) na weekend do domu w Dębkach nad morzem. Odkąd siostry benedyktynki przestały przyjmować gości w żarnowieckim klasztorze, dom ten, wybudowany po powrocie z zagranicy, stał się ukochaną ostoją Marii i jej męża.

Zmarła w Warszawie 13 kwietnia 2011 roku.

Hanna Benesz